

ARÁBIAI LAWRENCE ÉS AZ ARAB FELKELÉS

LAWRENCE OF ARABIA AND THE ARAB REVOLT

FORGÁCS Balázs

(ORCID: 0000-0001-5795-3281)

forgacs.balazs@uni-nke.hu

Absztrakt

Az Arábiai Lawrence és Auda abu Taji vezette arab felkelők 1917. július 6-án bevették Akabát, az utolsó török kézen levő vörös-tengeri kikötőt. A város elfoglalása után az arab irreguláris erők a térségben állomásozó brit erők jobbszárnyaként részt vettek a Török Birodalom legyőzésében. A tanulmány bemutatja Arábiai Lawrence életét és az arab felkelés hadelméletét összefoglaló fő művét, A bölcsesség hét pillérét.

A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

Kulcsszavak: *Arábiai Lawrence, gerilla hadviselés, első világháború, arab felkelés*

Abstract

On 6th July 1917 a Red Sea port, Aquaba was captured by Arab irregular forces led by Lawrence of Arabia and Auda abu Taji. From this battle the Arab Revolt was a real part of the British Middle East strategy which proposed to defend the Ottoman Empire. This paper focuses on Lawrence of Arabia and his famous book, The Seven Pillars of Wisdom which contains the military theory of the Arab Revolt.

This paper was supported by the János Bolyai Research Scholarship of the Hungarian Academy of Sciences.

Keywords: *Lawrence of Arabia, guerrilla warfare, First World War, Arab Revolt*

A kézirat benyújtásának dátuma (Date of the submission): 2017.05.02.
A kézirat elfogadásának dátuma (Date of the acceptance): 2017.06.17.

BEVEZETÉS

Az első világháborúról ma élő képek sorába alig illeszthetőek be az irreguláris harcok. A világméretűvé szélesedő modern háborúban a tömeghadseregek összecsapásai mellett csekély figyelmet kaptak a Német Kelet-Afrikában és Arábiában zajló irreguláris küzdelmek, azonban a későbbi évtizedekben kibontakozó felkelések számára főleg ez utóbbi, az arab felkelés komoly tanulságokat jelentett.[1][2] A Thomas Edward Lawrence által vezetett arab felkelők 1917-től jelentősen hozzájárultak a közel-keleti török uralom meggyengítéséhez és végül Törökország kapitulációjához is. Tanulmányunkban a felkelésben kulcsszerepet játszó Arábiai Lawrence személyén és fő művén, *A bölcsesség hét pilléréen* keresztül elemezzük az arabok irreguláris harcát a Közel-Keleten.

Lawrence elméletét a 21. század elején, az afganisztáni és az iraki műveletek kapcsán ismét felfedezte a nemzetközi hadtudomány, hazánkban viszont ennél jóval kisebb figyelmet kapott, csupán néhány tanulmány foglalkozott a brit teoretikus gondolataival. Az arab felkelés kibontakozásának százéves évfordulóján ezért indokolt életművének hadtudományi szempontú áttekintése.

A tanulmány először a brit hírszerzőből katonai parancsnokká vált Lawrence életét, majd a 20. század egyik jelentős irodalmi alkotásának tartott könyvét mutatja be. Ezután a könyv címét metaforaként használva hét rövid egységben tárgyaljuk az arab felkelés néhány fontosabb elemét, majd összefoglaljuk annak Lawrence-i hadelméletét. A tanulmányban a nevek és a földrajzi helyek írásakor a mű magyar fordítója, a Schöpflin Aladár által használt írásmódot követjük.

ARÁBIAI LAWRENCE

Thomas Edward Lawrence brit régész, katonai stratégia és szakíró 1888. augusztus 15-én házasságon kívüli gyermekként született a walesi Tremadocban (Caernavonshire). Szülei (apja Sir Thomas Chapman, anyja Sara Maden) kapcsolatukért mindketten megszöktek korábbi házasságukból¹ és Írországba költöztek, [3; 206. o.] ahol Mr. és Mrs. Lawrence néven éltek. 5 fiuk született: Montague Robert 1885-ben, Thomas Edward 1888-ban, William George 1889-ben, Frank 1893-ban és Arnold Walter 1900-ban.[4; 7. o.] A család 1896-ban költözött Oxfordba, ahol második fiuk, Thomas Edward elkezdte iskolai tanulmányait: 1896-tól 1907-ig az oxfordi városi fiúiskolában (City of Oxford High School for Boys), majd 1907 és 1910 között a Jesus College-ben végezte középfokú tanulmányait.[4; 55. o.] Érdeklődésének középpontjában a középkori katonai építészet (erődítészet) állt, melynek tanulmányozására először Franciaországban, majd 1909-ben Szíriában és Palesztinában járt tanulmányúton – utóbbi területeken azt vizsgálta, hogy a keresztes várak hogyan hatottak az iszlám katonai építészetére. Somogyi szerint az itteni találkozása az arab kultúrával és nyelvvel meghatározó volt a későbbiekre nézve: „Egykori professzora szerint folyékonyan olvasott irodalmi arab nyelven, de a fősúlyt mégis a beszélt, a mindennapi nyelvre helyezte.” Megismerte az arabok tájszólásait, „...bennszülött nedzsivel, hidzsázzal, jemenivel, szíriaival, palesztinaival, irákiával vagy egyiptomival egyaránt folyékonyan, azok külön-külön nyelvjárása szerint tudott társalogni.”[5; 66. o.] 1910-ben kitüntetéses diplomát szerzett történelemből, kutatásai eredményeit összefoglaló dolgozatának címe „*Crusader Castles*” (Keresztes várak) volt.² Nyelvi zsenije megmutatkozott abban is, hogy az arab mellett más sémi nyelvekben is járatos volt, de szótár nélkül olvasta a klasszikus görög forrásokat is.

¹ Sara Maden Sir Thomas Chapman lányainak volt nevelőnője Westmeath-ben. [3; 206. o.]

² A dolgozatot halála után, 1936-ban adták ki.

Ugyanebben az évben D. G. Hogarth oxfordi régész támogatottjaként ösztöndíjat kapott a Magdalen College-től, mely jóvoltából csatlakozott az Eufrátesz mellett folyó karkemisi ásatásokhoz. Szabadidejében a vidéket járta, ahol megismerte az Oszmán Birodalmat, az ott lakókat, azok életét és szokásait.[4; 9. o.]³ Itt találkozott Sir Leonard Woolley régésszel is, akivel 1914 elején a Palesztina feltárására létrehozott alap (Palestine Exploration Fund) támogatásával feltérképezték a Negev-sivatagot és a Sínai-félsziget északi részét. Katonai tárgyú érdeklődése és nyelvtudása felkeltette a brit katonai hírszerzés figyelmét is,[6; 66-67. o.] így nem véletlen, hogy a tudományos expedíciónak feltüntetett utazásra a régészekkel tartott Steward F. Newcombe százados is. Lawrence az utazás alatt megismerkedett a katonai tervezés és a katonai szemrevételezés módszereivel is, mely az 1915-ben „*The Wilderness of Zin*” (Cin pusztája) címmel kiadott, Woolley-vel közösen írt műben már jól látszott.[4; 9. o.][5; 55. o.]

A könyv kézírata az első világháború kitörésével azonnal stratégiai jelentőségű lett, a szerzők pedig rövid időn belül a brit katonai hírszerzés kötelékében találták magukat. A háború kitörésekor Lawrence-t alacsony termete miatt nem sorozták be azonnal, ezért kivételes ismereteit először civilként a londoni brit hadügyminisztérium térképészeti részlegénél (Map Department of the War Office) kamatoztatta. A hadseregbe 1914. október 26-án került be, alakulati kötődés nélküli különleges feladatokkal megbízva.⁴[4; 9. o.] Ugyanezen év végén került Kairóba, ahol az arab ügyek szakértőjeként a Gilbert Clayton és A David G. Hogarth által vezetett Arab Bureau-ban szolgált, mely a brit katonai hírszerzés egyik szerve volt. [8; 170-171. o.] Lawrence-t külön tisztnak tartották, [8; 226. o.]⁵ de mindenki elismerte különleges szaktudását. Feladatai közé tartozott a hadifoglyok kikérdezése, a török területekről érkező hírszerző jelentések feldolgozása, a török politikai és katonai vezetők profilozása, valamint térképek készítése a hadszíntérről, melyek a későbbiekben jól használható információkat jelentettek számára a török hadseregről. A megszerzett információk alapján, Lawrence kezdeményezésére adták ki 1916. június 6-tól a kiadásonként mindösszesen 26 példányban⁶ megjelenő Arab Bulletint, mely bizalmas információkat és jelentéseket összegzett az arab és muszlim világról.

Lawrence 1915-től – mikor két testvére, Will és Frank elestek a nyugati hadszíntéren – aktívabb szerepet szeretett volna vállalni a háborúban, de az egyiptomi helyzet – a Gallipoli-félszigeten történt sikertelen partraszállás óta – stagnált. Ekkor kezdett benne megerősödni az a felismerés, hogy a Török Birodalom legyőzését más módszerrel kell elérni. Kapóra jött számára, hogy 1916. június 8-án a mekkai nagyserif⁷, Husszein lázadást robbantott ki a török fennhatóság ellen. [5; 56. o.] 1916 októberében Lawrence Sir Ronald Storrs brit diplomata kíséretében titkos küldetésben járt Arábiában, ahol kapcsolatba léptek a felkelést vezető nagyseriffel és annak két fiával, Abdulla-val és Feiszallal. Lawrence-t többek között azzal a feladattal bízták meg, hogy próbálja meg feltérképezni az arab erők és azok vezetőinek képességeit és kezdje meg egy hírszerző hálózat kiépítését a térségben. [4; 16-17. o.] Novemberben tértek vissza Kairóba, ahol Lawrence feletteseinél sürgette a lázadás

³ Lawrence saját szavaival: „Sok éven át bolyongtam fel és alá a semita Keleten a háború előtt, megismertem a fálusi emberek és a törzsbeli emberek és a polgárok szokásait Szíriában és Mezopotámiában.”[7; 33. o.]

⁴ A brit terminológiában „Special List”

⁵ Kairóban „csendes kisembernek”, „a kis Lawrence-nak” vagy „a szuperelmenek” nevezték.

⁶ Az Arab Bulletint többek között az indiai alkirály, az Egyiptomban és Szudánban állomásozó brit erők főparancsnokai, valamint a War Office és az Admiralitás vezetői kapták meg.

⁷ A nagyserif az Arab-félsziget nyugati, északnyugati részén fekvő Hidzsáz térségének nagy önállósággal bíró, de formálisan Isztambul szolgáló főméltósága volt, aki felelősséggel tartozott az iszlám két legszentebb helye, Mekka és Medina igazgatásáért is.

támogatását, majd politikai tanácsadóként és segédtsztként tért vissza Feiszal mellé. Nem ő volt az egyetlen brit katonai tanácsadó⁸ az arab erők mellett,[8; 331. o.] de ő lett az, aki végül a felkelés szellemi vezetőjeként, a csapatok szervezőjeként, kairói összekötőként és szakértőként oroszánrészt vállalt a felkelés sikerre vitelében. Ismerve a humán és természetföldrajzi adottságokat, Lawrence rugalmasan azonosult az arabokkal, a felkelés során nem erőltette rájuk a nyugati mintákat, elfogadta őket önállóknak, vagyis hagyta, hogy harcukat saját módszereik alapján folytassák.

Az első világháború befejezésekor a már ezredesi rendfokozatot viselő Lawrence minden tekintélyét és népszerűségét latba vetve igyekezett az arab törekvéseket és Feiszalt támogatni, de ez a korábbi nagyhatalmi egyezmények miatt eleve kudarcra volt ítélve. [9; 86-87. o.] Csalódottan, 1919-től kezdett dolgozni háborús emlékiratán, melyet az oxfordi All Souls College-től kapott kutatói ösztöndíj segítségével állított össze. 1921 márciusában az akkori brit gyarmatügyi miniszter, Winston Churchill kérte fel arab ügyekért felelős tanácsadónak, de itt is kudarcok érték, melyek hatására végleg eltávolodott a politikától. 1922-ben „*leköszönt ezredesi rangjáról és visszaküldötte (sic!) kitüntetéseit is*” – írta Somogyi. [6; 71. o.] Ugyanezen év augusztus 28-án, John Hume Ross álnéven jelentkezett a brit Királyi Légierő (Royal Air Force; RAF) állományába, ahol az év decemberéig közkatonaként (aircraftman) szolgált a Farnborough-i légibázison, azonban a Daily Express című újság felfedte kilétét és távoznia kellett. 1923. március 12-én immáron T. E. Shaw álnéven jelentkezett a Királyi Harcokocsihadtest (Royal Tank Corps) állományába, ahol 1925-ig szolgált, majd halálának évéig ismét a RAF kötelékébe került. Az 1920-as években már világhírű Lawrence 1926 és 1928 között Brit Indiában szolgált, majd hazatérése után mérnöki beosztású tisztként dolgozott a légierőnél. Egy motorbalesetben szerzett sérülései következtében 1935. május 19-én halt meg.

Thomas Edward Lawrence személyisége már saját korában is megosztotta az embereket. Barátja, B. H. Liddell Hart a közvetett megközelítés egy szélsőséges formájának alkalmazóját látta benne, G. B. Shaw lenyűgöző szavakkal dicsérte és kortársai közül sokan „*Arabia koronázatlan királyának*” tartották, míg mások csupán a botcsinálta katonát látták benne, aki az arabokkal elért sikereit inkább az elapadhatatlan anyagiaknak és hadianyagnak, mint tehetségének köszönhetette.⁹ [10; 170. o.][11; 287. o.][9; 21. o.][6; 70. o.] Gyors felfogóképessége, felkészültsége, nyelvi adottságai mellett fontos hangsúlyozni, hogy kiválóan ismerte az oldalán harcoló arabokat, az ellene küzdő törököket, és a hadszínteret, melyek nélkülözhetetlen tudást biztosítottak a végső sikerhez. Bár kritikusan „*öntörvényű kalandornak*” [12; 189-190. o.], hazudozó és következetlen narrátornak [8; 339-342. o.][10; 170. o.] tartották, kétségtelen tény, hogy őt tekinthetjük az első világszerte ismert – igaz, ahogyan Laqueur megjegyzi: konkurencia nélküli [10; 170.o.] – gerillának, aki korabeli szuperhősként, Aladinhoz hasonlító romantikus figuraként ejtette ámulatba a világot. Hírnevét és ismertségét Lowell Thomas amerikai író és rádiós személyiség alapozta meg, aki 1919 augusztusában a londoni Covent Gardenben „*With Allenby in Palestine*” (Allenby-vel Palesztinában) című, fényképekkel és filmvetítéssel színesített műsorának megnyitása után felfedezte, hogy Lawrence sztorija sokkal inkább érdekli az embereket, mint maga a hadjárat eseményei. Hamarosan módosította a címet „*With Allenby and Lawrence in Palestine*”-ra (Allenby-vel és Lawrence-szel Palesztinában) és a műsor országos ismertséget adott az akkor

⁸ Az egyik legfontosabb brit katonai tanácsadó Pierce Charles Joyce alezredes volt, aki az Allenby törzsében az arab erők műveleteit felügyelő Alan Dawnay ezredesnek jelentett.[8; 331. o.]

⁹ A felkelés teljes költségét 11 millió font sterlingben becsülték meg. Magára Lawrence-re egy arab törzsfő úgy emlékezett: „*ő egy ember aranyakkal*”[8; 223. és 312. o.]

32 éves Lawrence-nek. [4; 56-57. o.]¹⁰ Az embertelen háborúban meghalt arcnélküli hősök mellett végre találtak az emberek egy karizmatikus figurát, aki képes volt lelkesíteni a háborúba belefásult közvéleményt. Monumentális regénye a 20. század ikonikus figurájává tette őt, akinek az 1962-ben forgatott és 1963-ban 7 – köztük a legjobb filmnek járó – Oscar-díjjal jutalmazott „Arábiai Lawrence” (*Lawrence of Arabia*) című filmmel is emléket állítottak. Figuráját felismerhetjük az 1992-es „Az ifjú Indiana Jones kalandjai” (*The Young Indiana Jones Chronicles*) című filmsorozat címszereplőjében is.

A BÖLCSESSÉG HÉT PILLÉRE

Az Ószövetségi Bibliában a Példabeszédek könyvében olvashatjuk: „*Megépítette a házát a bölcsesség, s hét oszlopát is felállította.*” [13; Péld 9.1.]¹¹ A metafora onnan ered, hogy Lawrence még a háború előtt egy olyan könyvön dolgozott, mely hét közel-keleti városról – Kairó, Szmirna (a mai Izmir), Konstantinápoly (a mai Isztambul), Bejrút, Aleppó, Damaszkusz és Medina – szólt volna. Testvére, Arnold Walter szerint „...*ezt nem jelentette meg, mert kiérleletlennek találta, címét azonban átvette, emlékeztetőül.*” [7; IX. o.] A könyv első változata 1919-ben elveszett, újra megírt változatát a szerző saját maga 1922-ben jelentette meg. Ennek lerövidített formáját 1926-ban 128 példányban adták ki az arra előfizetőknek. A bevezetésből és 10 könyvből,¹² összesen 122 fejezetből álló művet sokan az egyik legjelentősebb 20. századi brit irodalmi alkotásnak tartják, mely „*súlyos veretű, képekben gazdag, tökéletesen újszerű angol próza, »Joycenál joyceabb«*”, [16; 27. o.] ugyanakkor a mű megítélése ugyanúgy ellentmondásos, mint szerzőjének fentebb bemutatott értékelése.

Walter Laqueur szerint Lawrence alkotása furcsa keveréke a briliáns éleslátásnak, a nyilvánvaló kijelentéseknek és a hírhedt képtelenségeknek, amelyben a sokszor paradox fogalmazások és újszerű kifejezések megnehezítik az olvasó dolgát. [10; 169. o.]¹³ Laqueur elismeri, hogy Lawrence bátorsága és vezetői képessége kétségtelen, de szerinte művének eredetisége és tetteinek jelentősége fel lett nagyítva. Ahogyan megfogalmazta: ritkaság, hogy ilyen csekélységről ennyit írtak a modern háborúk történetében, de nem ez az első a gerillák történetében, ahol egy mellékesnek mondható hadjáratra irányuló figyelem nem annak katonai jelentősége, hanem annak egy kiváló krónikása után járt. [10; 154-155. o.] David Murphy

¹⁰ Paragi Beáta megjegyzezi, hogy Lawrence ismertségét a korabeli európai társadalom Keletről alkotott felfogását befolyásoló téveszméknek köszönheti, ugyanakkor a róla készült és bemutatott film nők sokaságának fantáziáját mozgatta meg, míg könyvét a brit hadseregben szolgáló férfiak számára kötelező olvasmánnyá tették. [5; 57. o.]

¹¹ „*A hét oszlop, általában az oszlop, jómódú házra vall az akkori építkezési szokások szerint; a hetes szám egyúttal a teljesség jelképe is. (A teremtés hét napja, hétágú gyertyatartó.)*” [14]; A hét pillér metaforájának másik magyarázatát lásd [15; 13. o.]

¹² A Bevezetés hét rövid részben tartalmazza a felkelés alapvetését. A 10 könyv címei: I. könyv: Fejszal felfedezése (Első utam Arábiába); II. könyv: Az arab offenzíva megkezdése (Fejszal első előrenyomulása észak felé); III. könyv: Kitérés a vasútnál (Támadások a medinai vonal ellen); IV. könyv: Terjeszkedés Akabáig (Az északi expedíció); V. könyv: Az új bázis kihasználása (Szíria kapujában); VI. könyv: Támadás a hidak ellen (Kudarc a Jarmuk-völgyben); VII. könyv: Hadjárat a Holt-tengernél (Téli háború); VIII. könyv: A nagy remény romlása (Jön a maradiság); IX. könyv: Felkészülünk a végső csapásra (Damaszkusz előtt); X. könyv: A ház megépül (Damaszkusz felszabadítása).

¹³ Laqueur példaként hozza fel a „*bionomics*” („*az életek biológiai eleme*” [7; 212. o.]) és a „*diathetic*” („*az eszmék pszichológiai eleme*” [7; 217. o.]) kifejezéseket, valamint a következő mondatokat: „*Az arab háború földrajzi háború és a török hadsereg egy véletlen baleset volt.*” [7; 255. o.], valamint „*A guerrilláknak szabad munkateret kell engedni az irreguláris háborúban; ha két ember együtt van, akkor az egyik felesleges.*” [7; 403. o.]

véleménye ezzel ellentétes: szerinte *A bölcsesség hét pillére* a 20. század egyik klasszikus könyve, mely Lawrence legnagyobb és nagyhatású öröksége. Murphy rámutatott, hogy a mai felkelések és az ellenük folytatott tevékenység megismeréséhez is nélkülözhetetlen forrásról van szó, melynek mondanivalója Irakban és Afganisztánban újra fontossá vált. [9; 88. o.] [4; 53. és 59. o.] Hasonló véleményt olvashatunk Ian F. Beckett-től is, aki leírta, hogy a könyvet állítólag olvasta Mao Ce-tung is, és bizonyosan nagy hatást gyakorolt Orde Wingate-re, aki a Brit Hadsereg különleges erőinek egyik megalapítója volt. [17; 20. o.]

A mű magyarul két kötetben, 1935-ben jelent meg Schöpflin Aladár író, irodalomtörténész fordításában a Révai Kiadó gondozásában. A magyar kiadást az eredeti fényképek mellett Maurer Alfréd százados által készített térképekkel is illusztrálták. A kor magyar kritikusai és publicistái különféleképpen értékelték Lawrence írásművét. A Történetírásban Somogyi József nem tartotta könnyű olvasmánynak, de értékének tekintette, hogy ábrázolásra került egyrészt szerzőjének egyénisége, valamint a beduinok sivatagi élete. [6; 70. o.] A Napkeletben a régész, orientalista és művészettörténész Horváth Tibor szerint „*mint a világháború egyik nélkülözhetetlen forrásmunkája, bizonyára maradandó érték ez a könyv. De ezenfelül a világból kihaló léleknek kristálytisza befelénézése és látásának költői hangú megfogalmazása biztosítja a munka magasabbrendű, sőt maradandóbb és egyetemes emberi értékét. És ezt nagyon kevés írásról mondhatjuk el.*” [18; 824. o.] A Nyugatban a világhírű író és műfordító Passuth László „*háborúkon felülemelkedő írástudó terméke*”-ként írt az alkotás rövidített, *Lázadás a sivatagban* címmel megjelent verziójáról, [16; 27. o.] melynek szerzője bár „*új háborús hérosz*”, [16; 26. o.] íróként azonban „*primitív glosszátor*” csupán. [16; 27. o.] Ugyanebben a folyóiratban az újságíró és történész Fejtő Ferenc ennél is keményebben fogalmazott. Szerinte „*Lawrence élete a »személyiség meghasadásának« tipikus esete*”, s e személyiség gyengeségből szakadt szét „*...az írni akaróra, a kalandorra, az arabra, az angolra.*” [19; 79-80. o.] Fejtő lesújtó véleménye szerint azonban „*Két úrnak sem lehet, négy úrnak még úgysem lehet egyszerre szolgálni. Lawrence nem volt se író, se katona, se angol, se arab. De az impériumok, úgy látszik, a hasonlóknak találják meg a legalkalmasabb eszközöket. A pénznek sincs szaga s a világbirodalmaknak sincs szaguk. Arabok, akik olvassák e könyvet, bizonyára sajnálkoznak és szégyenkeznek, hogy szabadságharcukat egy darabig ilyen kéz irányította. Semmi, de semmi rokonszenvet nem érezhet az európai olvasó sem ezzel az emberrel szemben, aki különböző életstílusoknak és erkölcsi céloknak zagyva, beteg és erkölcstelen keveréke volt, az irodalom iránt még annyi érzéssel sem rendelkezett, mint egy átlagmemoáriró közéleti férfiú s kinek egyébként is majdnem mindig kétségbevonható, nagyképűséggel elegyített őszintesége nem érte meg a fáradságot.*” [19; 81. o.]

Lawrence elkészítette művének rövidített verzióját is „*Lázadás a sivatagban*” (*Revolt in the Desert*) címmel, mely 1926-ban jelent meg. Ezt a változatot szintén Schöpflin Aladár fordította magyarra, viszont csak évtizedekkel később, 1990-ben jelent meg Erdődy János előszavával az Új Génius Kiadó gondozásában. [20]

A HÉT PILLÉR

Az alábbiakban a mű címét metaforaként felhasználva az 1916-1918-as arab felkelés hét dimenzióját ismertetjük. Elsőként az első világháború eseményei között helyezzük el a lázadást, majd a felkelés ideológiáját, vezetőjét és hadszínterét mutatjuk be. Szólunk majd a városok szerepéről, valamint az irreguláris harcmódor és a kombinált műveletek jelentőségéről is.

Az első pillér: az első világháború és az arab felkelés

„Egyes angolok, Kitchenerrel az élükön, abban a hiszemben voltak, hogy az arabok lázadása a törökök ellen képessé teszi Angolországot, hogy mialatt Németországgal harcol, egyidejűleg legyőzze annak szövetségését, Törökországot.” [7; 2. o.]¹⁴

Az első világháborúban mindössze két helyen bontakozott ki irreguláris harc: Német Kelet-Afrikában Paul von Lettow-Vorbeck német tábornok vezetésével és az Arab-félszigeten. Mindkettő komoly eredményeket ért el az ellenséggel szemben, komoly figyelmet azonban csak a győztesek oldalán harcoló arabok kaptak. [10; 154-155. o.]¹⁵ A központi hatalmak oldalán harcoló Török Birodalom ellen geostratégiai pozíciói (a Fekete-tengeri kijáratok, a Boszporusz és a Dardanellák birtoklása, valamint a szuezi csatornát fenyegető, ahhoz közel fekvő területeik) miatt a britek 1915-ben támadást indítottak, mellyel megkísérelték kikényszeríteni a törökök kilépését a háborúból. Az 1915. február 19-től 1916. január 9-ig tartó gallipoli offenzíva azonban kudarcot vallott. A fontos mellékhadszínként 1916-tól azonban növekvő figyelmet kapott: a mekkai nagyserif 1916 nyarán kitört lázadása, annak terjedése ismét felvetette Törökország legyőzésének lehetőségét. Husszein erői július 9-én elfoglalták Mekát és bár Medina török kézen maradt, a Vörös-tenger partján fekvő kikötők bevételeivel biztosították a felkelés kibontakozását. A britek már 1914-ben számoltak egy esetleges törökellenes arab lázadással a térségben,¹⁶ de támogatást csak 1917-től biztosítottak a felkelőknek, igaz, ekkortól egyre növekvő mértékben. Vedzs kikötőjének 1917. január 25-i elfoglalása után a felkelők – immáron Lawrence vezetésével – Akaba felé fordultak, melyet ugyanezen év július 6-án vettek be. Az arab felkelés ugyan mindvégig megmaradt „egy mellékhadszínként mellékcselekményének”, [7; 319. o.] de 1917 nyarától a brit hadvezetés egyre nagyobb szerepet szánt a Lawrence vezette irregulárisoknak, akik jelenlétükkel és tevékenységükkel megosztották a térség török csapatait.

Az 1917. június 28-án az Egyiptomban állomásozó Brit Expedíciós Haderő élére kinevezett Edmund Allenby tábornok már erőinek jobbszárnyaként tekintett az irreguláris arab erőkre a Palesztina ellen indított támadásokor. [21; 270-272. o.] [22; 306. o.] [23; 217-218. o.] Allenby személye valódi katonai vezetést és katonai professzionalizmust hozott Egyiptomba: az év végén indított brit támadások Beérseba, Gáza és Jeruzsálem bevétele hozták, és kézzelfogható közelségbe került Damaszkusz is. [8; 308. o.] [9; 15-16. o.] A következő hónapok eseményei a nyugati hadszíntéren azonban ismét rávilágítottak a térség valódi jelentőségére: a nyugati arcvonalon indított német támadások elhárítására a brit hadvezetés elvezényelte Allenby harcedzett erőinek jelentős részét, emiatt a végső offenzívára csak 1918 őszén kerülhetett sor. [23; 242. o.] Az 1918. szeptember 19-25. közötti meggidói csata után a török arcvonala összeomlott, [21; 274-275. o.] az antant erői végül 1918. október 1-jén bevonultak Damaszkuszba.¹⁷ A végső siker mellett fontos kiemelni, hogy ugyan az arab

¹⁴ Fromkin megjegyzi, hogy a fenti idézettel szemben Kitchener nem hitt az arab mozgalomban, ő a Husszein vezetésével megteremthető kalifátus lehetőségét látta megvalósíthatónak, ugyanis a nacionalizmussal ellentétben szerinte a vallás jelentette az igazi motivációt az arabok számára. [8; 327. o.]

¹⁵ Laqueur megjegyzi, hogy katonai szempontból Lettow-Vorbeck teljesítménye nagyobb volt, mint az arab felkelés vezetőié, viszont személyisége nem volt sem érdekes, sem vonzó.

¹⁶ Fromkin megjegyzi, hogy az arab lázadás ötlete valójában nem 1916-ból és nem Lawrence-től, hanem Sir Reginald Wingate-től származik, aki már 1914-ben javasolta ezt feletteseinek. Wingate 1917-ben egyiptomi főkörmányzó lett, és ebben a pozíciójában támogatta Lawrence – és egyben saját – ötletét. [8; 227. o.]; Förster szerint Husszeint „...az egyiptomi hatóságok kezdetben csak fél szívvel támogatták.” [12; 189. o.]

¹⁷ Lawrence szerint az arabok érték el először a várost, de ezt az állítását – melyet az arabok mozgalma és célkitűzései iránt és a saját személye felé irányuló figyelem felkeltése miatt fogalmazott meg – más szerzők cáfolták. [21; 273. o.] [8; 341-342. o.] [4; 45. o.]

felkelés komoly hozzájárulás volt Allenby offenzívájához, magára a háború kimenetelére csekély hatást gyakorolt, melynek következtében az arab ügy remélt támogatása is elmaradt.

A második pillér: az arab felkelés ideológiája

„Én hittem az arab mozgalomban és bíztam benne, már mielőtt idejöttem, hogy ebben van az az eszme, amellyel darabokra lehet szaggatni Törökországot...” [7; 94. o.]

Minden felkelés számára kulcsfontosságú egy hitvallás, egy ideológia, melyben a felkelés résztvevői követendő és megvalósítható célt láthatnak. Amint már korábban rögzítettük, Lawrence kiváló ismerője volt a hadszíntérnek, így jól ismerte a Török Birodalom elavult adminisztrációjából, heterogenitásából, gazdasági problémáiból és erkölcsi válságából fakadó belső problémáit is. E problémákat látva a fiatal angol tiszt hitt az arab felkelés sikerében és ez a hit sarkallta őt a Brit Birodalomtól kapott küldetése teljesítésére.¹⁸ Az arab lázadás célja egy egységes arab királyság megteremtése volt: a mekkai nagyserif, Husszein már a háború kitörése előtt tárgyalt az akkori egyiptomi brit főmegbízottal, Sir Herbert Kitchenerrel az ügy támogatásáról. A brit főmegbízott – nem birtokolván hivatalos felhatalmazást – ekkor még kitérő választ adott, viszont az 1915-ben ugyanezen tisztségre kinevezett Sir Henry McMahon már biztosította támogatásáról – azonban nem a Brit Birodalom támogatásáról – Husszeint, „...de arra az igényre, hogy a török birodalom [sic!] 37. szélességi fokától délre fekvő területein¹⁹ egységes arab királyság jöjjön létre az ő vezetésével, kitérően fogalmazott.” [22; 305. o.]

Lawrence úgy gondolta, hogy a törökök elleni sikeres harchoz arra van szükség, hogy az arab törzsek az egymás közötti konfliktusaikat félretéve együttesen harcoljanak egy arab királyság létrehozásáért. [7; 94. o.] Az így kialakuló széles és egységes társadalmi bázis megteremtését az arab szabadság eszméjében látta, és megpróbálta a fanatizmust az arab nacionalizmus szolgálatába állítani. Fontos megjegyezni, hogy ez a fanatizmus vallási színezetet nem kapott és a nemzetiségi eszme jegyében a nemzetségek és falvak önállóságát, valamint – a török betolakodókkal szembeni ellenállás időszakában – a nemzeti egységet hangsúlyozták. Úgy vélte, hogy „az ilyen embereknek kívülről kellett harci jelszót és lobogót adni, hogy össze lehessen őket fogni.” [7; 268. o.] A Lawrence számára oly fontos hitvallás, amelyben az irreguláris háború miéjtje rejlett, egy jelszónak is tekinthető kifejezésben, a „nemzetiség”-ben fogalmazódott meg. [7; 92-93. o.] E mögött rejlettek azok a politikai célkitűzések (végcélként az önálló arab állam megvalósulása), melyekről egy idő után ő maga is tudta, hogy az eltérő nagyhatalmi szándékok miatt megvalósíthatatlanok. [24; 270. o.] Jól kell látni azonban, hogy Lawrence a Brit Birodalom katonájaként elsősorban a birodalmi érdekekért harcolt és csupán másodsorban az arabokért. Az irántuk érzett szimpátiája és a birodalmi lojalitás közül ez utóbbi erősebbnek bizonyult, a felkelés sikere pedig alapvetően ebből a szempontból motiválta őt.

Az ideológia azonban mindig egy vele összeköthető vezető személy által válik hitelessé. A térségben szolgáló brit szakértők 1916 februárjában még nagyon távolinak látták az arab egységet, akárki alatt valósuljon is az meg. Ez jól látszott akkor is, amikor Mohamed próféta leszármazottja, Husszein mekkai nagyserif lázadásra történő felhívása süket fülekre talált az arab és muszlim világban. Ekkor még Lawrence sem bízott a felkelés sikerében, ugyanis a törzsek közötti széthúzást ekkor még nem szüntette meg egy mindenki által elfogadott és

¹⁸ Lawrence küldetése az volt, hogy – saját szavaival – „...vezessem őket [ti. az arabokat – a szerző] és a lehető legmagasabbra fejlesszem ki minden mozgalmukat, amely Angolországnak hasznára lehet a háborúban.” [7; 5. o.]

¹⁹ Ez kb. a mai Szíria és Törökország határa.

követett vezető személye. [24; 270. o.][8; 222-223. o.] A későbbiekben azonban hedzsászi útja során találkozott Husszein harmadik fiával, Feiszallal, mely után így írt: „*De én megnyugtattam lelkiismeretemet bizalmammal az arab felkelés végső sikerében, ha azt megfelelően vezetik. Egyik mozgatója voltam a megindulásának és benne rejtettek reményeim.*” [7; 43-44. o.] A megtalált vezetőt követve „*amint az idő haladt, az ideálért való harc szükségessége olyan mindenkérdésen felüli megszállottsággá lett bennünk, amely keresztül-kasul gázolt kétségeinken. Akarva-akaratlan vallásossággá vált.*” [7; 3. o.]

A harmadik pillér: Feiszal herceg

„*Én első pillantásra éreztem, hogy ez az az ember, akit keresni Arábiába jöttem – az a vezér, aki teljes dicsőségre fogja vinni az arab felkelést.*” [7; 79-80. o.]

A felkelés ideológiája megkívánta, hogy azt egy hiteles vezető képviselje. A britek keresték a megfelelő személyt, akit támogatva belső feszültséget gerjeszhetnek a Török Birodalomban, de Husszein erre a szerepre nem volt alkalmas. Lawrence is jól tudta, hogy szükség van egy új tényezőre, egy „*Szunni hercegre*”, [7; 399. o.] Feiszalra. A herceg apja ugyanis alapvetően a szent helyek törökök által kinevezett őrzője volt, aki sokszor éppen a törökök erőit használta fel az arab elégedetlenség elnyomására. Fromkin szerint ennek köszönhető az, hogy Husszeinhez képest Feiszalt Lawrence igazi vezetőként, valódi nacionalista hadúrként ábrázolta művében, ezzel igazolva választásának helyességét. [8; 327. o.] Az 1916 végén Sir Ronald Storrs oldalán Dzsiddába látogató Lawrence így írt akkori küldetése fő céljáról: „*A serif lázadása az utóbbi néhány hónapban nem volt kielégítő (csendben állt, ami egy szabálytalan háborúban a bukás előjátéka): én gyanakodtam, hogy az a baj, hogy nincs megfelelő vezetés, sem elég ész, sem ítélet, sem politikai bölcsesség, csak a lelkesedés lángja, amely fel fogja gyújtani [sic!] a sivatagot. Az én látogatásom legfőképpen annak szólt, hogy megtaláljam az ügy eddig még ismeretlen vezető szellemét és megmérjem képességét a lázadásnak ama célhoz való vezetésére, amelyet én elképzeltem.*” [7; 49-50. o.] A megfelelő vezető kiválasztása előtt Abdulla személyének negatív képét is ábrázolta, aki méltatlan eszközökkel: a térségbe látogató zarándokok túszul ejtésével kívánta a nagyhatalmak támogatását megnyerni. Erről a tervről Husszeint Feiszal herceg is igyekezett lebeszélni, ami személyét pozitív színben tüntette fel a britek előtt. [7; 58. o.]

A műben ekkor színre lép Feiszallal Lawrence 1916. október 23-án, Hamrában találkozott először. A két férfi első párbeszéde²⁰ után barátságot is kötött egymással, Lawrence szinte emberfeletti vezetőnek ábrázolta, akinek személyisége cementként kötötte össze az arab törzseket a törökök elleni harcban. Feiszal jelleme és tulajdonságai lenyűgözték Lawrence-t. A magas termetű, nyúlánk és erőteljes arab igazi királyi méltóság volt. Alattvalói előtt kézmozdulatokkal és jelekkel fejezte ki magát, melyek sokszor igen hevesek voltak. [7; 87. o.] Dús és zengő hangját gondosan használta emberei előtt, törzsi tájszólású szóhasználata a lehető legegyszerűbb volt, mellyel hatni tudott hallgatósága érzelmeire és az őszinteség benyomását keltette. Birtokolta „*...az arab jóindulat változhatatlan mágnesét*”, a humort is. [7; 122-123. o.] A diplomácia mestereként jól tudott színlelni: ha kellett hevesvérűnek, ha kellett érzékenynek, ha kellett akár megfontolatlannak mutatta magát. Személyes vonzereje és vakmerősége igazi bálványá tette őt, így valódi képessége volt az emberek érzéseinek tetszése szerinti irányítására. Feiszal iskolázott ember volt, járatos az európai ügyekben és szokásokban, de kiismerte magát a katonai kérdésekben is. [7; 87-89. o.] Lawrence szinte

²⁰ Lawrence beszámolója szerint megkérdezte őt a herceg: „*És tetszik neked ez a mi tanyánk, itt Vádi Szafrában?*”, mire a brit tiszt válasza az volt, hogy „*Igen, de messze van Damaszkusztól.*” Erre Feiszal mosolyogva azt mondta, hogy „*Hála Istennek, közelebb is vannak törökök.*” [7; 80. o.]

lenyűgözve írta az alábbi sorokat: „Mindazonáltal úgy látszott, hogy a kezünkbe, amelynek csak elég nagyoknak kellett lenni, hogy megfoghassa, egy próféta adatott, aki hathatós formát fog adni az arab fölkelés tevékenységének eszméjének. Ez több volt, mint amennyit reméltünk, több, mint amennyit habozó eljárásunk megérdemelt. Kirándulásom célja el volt érve.” [7; 88. o.] Megjegyzendő, hogy a Cionista Szövetség vezetője, Chaim Weizmann is elismeréssel szólt a hercegről: „Ő az első igazi arab nacionalista, akivel találkoztam. Egy vezető! Egészen intelligens és nagyon igaz ember, aki jóképű, akár egy festmény.” [8; 324. o.]

A negyedik pillér: a terep

„A különbség Hedzsász és Szíria között a sivatag és a megművelt terület közötti különbség volt. Az a probléma, amely szemben állott velünk, a jellem problémája volt: meg kellett tanulnunk, hogy polgáriak legyünk.” [7; 387-388. o.]

Az arab felkelést, mint minden katonai műveletet meghatározta a hadszíntér. A felkelők műveletei alapvetően két jól elkülöníthető felszínformán zajlottak: Akaba elfoglalásáig (1917. július 6.) a szinte lakatlan sivatagban, utána északon Damaszkuszig megművelt és sűrűbb településhálózatú területeken. Fontos kiemelni, hogy az előbbi terep sokkal kedvezőbb volt a felkelők számára, mint a sűrűbben lakott és mezőgazdasági művelésre fogott vidék. A Lawrence által 140.000 „négyzetmérföld” [7; 213. o.]²¹ területűre becsült sivatagban az arabok irreguláris műveletei a térség reguláris brit erőitől függetlenül zajlottak, és a felkelők a sivatagot egyfajta nyomásgyakorlási eszközként használták fel a törökökkel szemben. Ezzel is harcuk indirekt mivoltát erősítették: „Nekünk az ellenséget egy nagy ismeretlen sivatag csendes fenyegetése alatt kell tartanunk, nem árulva el magunkat, amíg nem kezdünk támadást.” [7; 216. o.] Megjegyzendő, hogy a sivatag jelentette a felkelők számára a nélkülözhetetlen bázist is. Az Akaba utáni műveletek során az arab erők a brit csapatok jobbszárnyán hajtották végre akcióikat, melyek már sokkal inkább egy „modern tudományos háború” [7; 207. o.] mellékcselekményeként jelentkeztek és ebből fakadóan sokkal kevésbé voltak sikeresek, mint a korábbiak.

Lawrence egy igazi hadiutazó szemével vizsgálta és mutatta be a hadszíntér természet- és településföldrajzi viszonyait: leírta, hogy mely törzsek hol élnek, szólt a talajszerkezetről (pl. Mudovvara környékén alkalmas-e páncélgépkocsik bevetésére), [23; 47. o.] és bemutatta, hol vannak a vizet egyedüliként biztosító kutak és oázisok. Ez utóbbiak kapcsán arról is szólt, hogy a sivatagos tájon a műveletek elképzelhetetlenek a tevék nélkül, melyek felhasználása a logisztikai kérdések legfontosabbikává vált. Lawrence leírta, hogy a teve nyáron 1 itatással akár 3 napi erőltetett menet, 350 km megtételére is alkalmas. A kutak helyének pontos ismeretével (átlagosan 150 km-re voltak egymástól a víznyerő helyek) és fejenként 25 kg liszt fejadag birtokában a felkelők akár 6 hétre is el tudtak szakadni az utánpótlásuktól. [7; 400. o.] Ez azt jelentette, hogy „hat hétre való élelmiszerünk másfélezer kilométer út bejárására tesz képessé oda és vissza. Tevéink kitartása lehetővé tette (rám ugyan, aki újonc voltam, ez kínos utat jelentett), hogy harminc nap alatt kétezeröttszáz [sic!] kilométert is bejárjunk az éhhaláltól való félelem nélkül. Mert, ha túlságosan hosszúra találna is nyúlni az idő, mindegyikünk száz kiló húslehetőségen ült és a teve nélkül maradt ember szükség esetén kettesben lovagolva, fölülhetett egy másik mögé.” [7; 401. o.]

Fontos említést tenni a térség legfontosabb ember alkotta tereptárgyáról, a hedzsászi vasútról, mely a felkelők támadásainak egyik legfontosabb célpontja volt. Az 1322 km hosszú, nagyrészt sivatagban húzódó 1055 mm keskeny nyomtávú hedzsászi vasutat a

²¹ A négyzetmérföld a négyzetmérföld régies elnevezése; 1 négyzetmérföld = 2,58998811034 négyzetkilométer [km²]

törökök eredeti terveik szerint Mekkáig akarták megépíteni. Egyrészt azért, hogy segítsék az oda induló zarándokok célba jutását, másrészt azért, hogy biztosítsák a török hadsereg szállítását és utánpótlását. Német mérnökök segítségével az építkezés 1901. május 1-jén indult meg, a vonal 1903. szeptember 1-jén érte el Ammant, 1908. szeptember 1-jén pedig Medinát. A vonal soha sem jutott el Mekkáig, az építkezés ugyanis a háború kitörése miatt leállt. [25; 47. o.][5; 55. o.] A megépült részek így is stratégiai jelentőséggel bírtak, hiszen a törökök arábiai pozíciói tarthatatlanok voltak a vasúti szállítások nélkül. Érdekes tény, hogy a vasút jelentős szakaszait magyar vasutasok üzemeltették. A térség nem volt ismeretlen az Osztrák-Magyar Monarchia számára [26; 243-279. o.][27; 221-222. o.][28; 208-218. o.], a harcokban résztvevő katonáink mellett az itteni vasútüzemet működtető magyarok is Lawrence és felkelői támadásainak voltak kitéve.²²

Az ötödik pillér: a városok

„A kikerülhetetlen végzet ujja Damaszkuszba mutat.” [7; 317. o.]

Az arab felkelés bázisaként szolgáló sivatag mellett az események menetében fontos szerepet játszottak a térség városai is. A lakott települések közül kiemelt jelentőséggel bírtak az iszlám legszentebb városai, Mekka és Medina – az előbbi jelentette a kiindulópontot, míg az utóbbi a hedzsászi vasút végállomásaként stratégiai jelentőséggel bírt. A felkelők utánpótlása szempontjából kulcsfontosságú volt néhány vörös-tengeri kikötő is, melyek közül katonai szempontból Akaba volt a legfontosabb. A hadjárat második szakaszában Mezra, Jerikó, Jeruzsálem jelentették azokat az állomásokat, melyeken át végül Damaszkuszt is elérték az arab harcosok.

Az iszlám legszentebb helye, Mekka volt az arab felkelés kiindulópontja. A mekkai nagyserif, Husszein erről a bázisról kísérelte meg elfoglalni Medinát is, ez azonban a háború végéig a törökök kezében maradt. Lawrence helyesen ismerte fel, hogy Medina török kézben sokkal nagyobb hasznot hajt a felkelés számára, mintha azt elfoglalták volna: „*Én azt kívántam, hogy maradjon a lehető legtöbb belőlük Medinában és minden távoli helyen. A mi ideálunk az volt, hogy a vasútjaik éppen csak üzemben legyenek, de éppen csak, a lehető legtöbb veszteségükkel és kényelmetlenségükkel.*” [7; 256. o.] A törökök számára a város így folyamatos logisztikai problémát jelentett, míg valós katonai értéke Vedzs és Akaba elfoglalása után már nem volt.

A Vörös-tenger partján fekvő kikötők, Jenbó, Rabegh, Vedzs és Akaba jelentették a felkelők számára a kapcsolatot Egyiptommal, vagyis az ő logisztikai bázisukkal. Asprey véleménye szerint ezek a városok voltak a „létra fokai” az arab törzsekhez. [24; 265. o.] Kiindulópont Jenbó volt, mely után Rabeghet, Vedzset, végül Akabát vették be a felkelők. „*Vedzsnél a hedzsászi háború meg volt nyerve, Akaba után vége volt*” – írta Lawrence. [7; 387. o.] Az Akaba megszerzéséért indított akció volt a felkelés első szakaszának egyetlen tudatos művelete, melynek ötletét Lawrence a magáénak mondta. [7; 387. o.]²³ A kikötő bevételére 1917. május 9-én indultak el a felkelők Auda abu Taji és Lawrence vezetésével. Az ellenség megtévesztése érdekében először észak felé indultak, azonban egy idő után

²² A vasutaként a térségben szolgáló Végh Lajos visszaemlékezésében leírta, hogy „*Sivatagi Lawrence bandái rendszeresen kisiklalták a vonatokat...Transzjordániában a helyzetünk siralmassá vált: az összes vasútállomást megrohanták Feisal [sic!] csapatai. Az angolok légiereje hatalmas. Szücs fűtőházfőnök arról panaszkodott, hogy majdnem mindennap vannak angol bombázások a vasút ellen a viszonylag kis helynek számító Bir Esz Szeba-nál is. Lawrence pedig, mint megfoghatatlan kísértet naponta robbantott, rajtaütött.*” [29; 42. o.]

²³ Fromkin szerint a város elfoglalásának terve valóban származhatott Lawrence-től is, de akár Auda abu Tajitól vagy magától Feiszaltól is. [8; 309. o.]

megfordultak és teljes meglepetést okozva egy gyors rohammal július 6-án elfoglalták a várost.

A kikötő elvesztésével a török hadsereg elvesztette utolsó bázisát is a Vörös-tenger partján, és ezzel megszűnt a Szezei-csatorna török támadásának veszélye is. Az arabok pedig egy újabb fontos bázisra tettek szert, mely egy idő után Fejszal főhadiszállásává vált. Az arab erők végre ott jelentek meg, ahol valóban harcok folytak a britek és a törökök között, ezzel sikerült meggyőzni Allenby-t, hogy Fejszal csapatai valós segítséget jelenthetnek a Palesztina megszállását célzó offenzívája során. [8; 310. o.] A későbbi események során a brit erők jobbszárnyán harcoló arab erőkkel – Lawrence szerint – immár bizonyítani lehetett „...*az arabul beszélő népek jogát és érdemességét a szabadságra és az önkormányzatra.*” [7; 319. o.] Akaba bevétele tehát fordulatot hozott a hadjáratban, és az addig meghúzódó, szinte láthatatlan Lawrence-ből egy csapatra ismert hős lett.

A lázadás végső célja egy önálló arab királyság megteremtése volt, mely központjának Damaszkuszt szánták. A világ egyik legrégebben lakott településének 1918 őszi elfoglalása szimbolikus jelentőségű is volt, hiszen ezzel a Török Birodalom teljes arabok lakta területét felszabadították az antant erői. [28; 216-217. o.] A város elfoglalását az 1918. szeptember 19-én a megiddói csatával kezdődő offenzíva készítette elő, mely pár nap alatt teljesen átszakította a törökök arcvonalát. A brit offenzíva jobbszárnyán harcoló arabok a török hadsereg ellátásáért felelős vasutakat rombolták nagy hatékonysággal, melynek hatására a legyőzöttek visszavonulása fejvesztett meneküléssé változott. [8; 333. o.] Szeptember 25-én már csak az volt kérdéses, hogy ki vonul be elsőként Damaszkuszba. Allenby úgy döntött, hogy a muszlim lakosság ellenállását megelőzendő, Fejszal és erői vegyék birtokba a legendás várost, azonban az arab erők még jelentős távolságra állomásoztak Damaszkusztól. Így történhetett meg, hogy a visszavonuló törököket üldöző ANZAC²⁴ lovasság 3. könnyűlovas dandár 10. könnyűlovas ezrede volt az első antant erő, amely 1918. október 1-jén bevonult a városba. Az ausztrál lovasság bevonulásának hírére Lawrence a korábban kapott parancsával ellentétesen autóba ült és a városba hajtott, így próbálva képviselni Fejszal érdekeit, aki csak október 3-án vonult be a városba. [8; 336-337. o.]²⁵

A hatodik pillér: az irreguláris harc

„...*mindenfelé portyáznak és akadályozzák és félrevonják a törököket tűszúrásszerű megrohanásaikkal.*” [7; 97. o.]

Az arab felkelés egyik legfőbb ereje az irreguláris harcban rejlett. A reguláris, vagyis a bevett szokásokon és eljárásokon alapul harccal szemben a rendhagyó és váratlan módszerek alkalmazása sikereket eredményezett, és az arab erők képesek voltak komolyan befolyásolni a hadszíntér katonai eseményeit. Az irreguláris harc alapja az egyéni képességekben rejlik. „*A görcsök, hirtelen fordulások, eszmék népe ez, az egyéni géniusz fajtája.*” – írta az arabokról Lawrence. [7; 14. o.] Az arab harcosokat fiatal, szívós külsejű, vékony, mozgékony és nagyon kitartó férfiakként jellemezte. [7; 95. o.]²⁶ A mindegyikükben lakozó harcias szellem miatt volt lehetséges, hogy csapataik szinte gond nélkül viselték el az állomány folyamatos, akár néhány nap alatti rotációját is. Az egyéni erények mellett Lawrence kiemelte, hogy a csapatokba szervezett arabok között a törzsi feszültségek és a más törzsekkel szembeni

²⁴ Australian and New Zealand Army Corps, vagyis ausztrál és új-zélandi csapatok alkotta hadtest

²⁵ Lawrence leírásában – a történelmi tényeket elferdítve – ő és az arabok jutottak be először Damaszkuszba. [7; 389-392. o.]

²⁶ Lawrence 1916. november 26-án az Arab Bulletin hasábjain (32. szám) érvelt az arabok irreguláris alkalmazása mellett. [8; 222. o.]

bizalmatlanság komoly problémákat okoznak, de a közös eszme és a mindenki által elfogadott vezető személye elsimítja ezeket. Az arabokat jellemző szabadszelleműségben látta a katonai kiképzésre és ebből fakadóan a kötelékben vívott harcra való alkalmatlanságukat, ezért Lawrence a felkelés harcosait tudatosan irreguláris erőként, kisalegység szinten alkalmazta a törökök ellen. Rámutatott arra is, hogy a felkelés sikeréhez modern könnyű és automata fegyverekre (pl. Lewis golyószóró) van szükség. [7; 97. o.][30; 94-95. o.]

Már az arab felkelés idején is megindult az irreguláris erők regularizálódása, melynek okai a harcosok egyre növekvő haditapasztalatában, az egyre korszerűbb felszerelésben, valamint a britek és franciák által irányított tudatos kiképzésben rejlettek. Lawrence úgy vélte, hogy a modern fegyverekkel ellátott irregulárisok képesek a hegyeket megvédeni a törökökkel szemben, így a mögöttes térségek városaiban megindulhat a városlakók kiképzése a korábban katonaként a reguláris török hadseregben szolgált arab tisztek vezetésével. [7; 97. o.]²⁷ A szívós, önbizalomtól duzzadó, helyismerettel rendelkező és bátor harcosokból Lawrence „...egy nagyon mozgékony, nagyon jól felszerelt, igen kicsiny méretű átütő erőt” kívánt létrehozni, mely rajtaütéseivel a vasút melletti őrhelyek megerősítésére, vagyis az erőket a főhadszíntérről való elvonásra kényszeríti a törököket. Ahogyan írta: „*Ez volna a siker rövid útja.*” [7; 255-256. o.] Az arabok körében szervezett reguláris csapatok Transzjordániában mutatták meg valós értéküket, amikor már képesek voltak a reguláris török csapatokkal szemben is hatékonyan harcolni. [8; 313. o.]

A felkelés harcászataát tekintve az „*üss és fuss*” módszert alkalmazó portyázások, rajtaütések jelentették annak legfőbb eszközeit. A könnyű és korszerű fegyverekkel felszerelt és robbanóanyaggal (dinamittal) bőven ellátott portyázó csoportok tagjai mindig azonos törzsekből kerültek ki, így egyrészt megakadályozták a törzsi ellentéteket, másrészt a törzsek rotálásával mindig friss erő állt rendelkezésre egy újabb portya végrehajtásához, ahol a lehető legkisebb erőt lehető legtávolabbi ponton a lehető leggyorsabban igyekeztek alkalmazni. [7; 401-402. o.][24; 267. o.][8; 170. o.][31; 289. o.] Lawrence és a brit katonai tanácsadók a szórványos portyázásokat tudatos, a törököket fix pozícióba, passzív védelembe szögező műveletekké kívánták fejleszteni, melyek során a zsákmányszerzés lehetősége az arabok motivációját jelentős mértékben növelte. [7; 142. o.] A területeiket és főleg Medinát mindenáron védeni kívánó török haderő egyre kiszolgáltatottabb helyzetbe került: „*A tudományos háború adminisztratív vívmányai megbénították mozgási képességét és tönkretették lendületét és a bajok inkább geometriai, mint számtani haladvány módján növekedtek minden új kilométerrel, amit a parancsnokló tisztek önmaguk és Medina közé vetettek. Medina volt rosszul megalapozott, bizonytalan és alkalmatlan bázisuk.*” [7; 139. o.]

Lawrence felismerte, hogy a felkelőkkel a direkt, frontális támadás egyrészt kivitelezhetetlen, másrészt eredménytelen lett volna, ezért a végrehajtott műveletek stratégiai célja a török hadsereg kifárasztása volt.²⁸ A portyák és rajtaütések mellett az egyre gyakoribb légitámadások, valamint a hedzsászi vasút rombolása is ezt a célt szolgálták. [7; 3-5. o.] A hadszíntér nagy területén végrehajtott akciókkal az arab erők annak lehető legnagyobb részére kiterjesztették a harcot, ezzel a törököket a lehető leghosszabb vonalon passzív védelemre kényszerítették. A török hadsereg gyengéit (pl. az elnyúló utánpótlási és közlekedési vonalak,

²⁷ Ebben segített az Ahad nevű titkos társaság is, melynek tagjai a török hadseregben egykor szolgáló arab tisztek voltak, akik esküt tettek arra, hogy eltanulják a törököktől a háború megvívásának tudományát és majd egykor azt korábbi uraik ellen fordítják. [7; 23. o.]

²⁸ „*Három javaslattal kezdtem. Először is az irreguláris emberek nem tudnak helységeket megtámadni és ezért mindig [sic!] képtelenek maradnak egy döntés kiverőszakolására. Másodszer éppen olyan képtelenek védelmezni egy vonalat vagy pontot, mint amilyen képtelenek azt megtámadni. Harmadszor az ő erejük a területi mélységben van, nem a szembenállásban.*” [7; 255. o.]

a katonák gyenge morálja) jól ismerő hírszerző tiszt vezetésével indirekt eszközök alkalmazásával kerekedtek felül ellenfelükön. Az állandó rajtaütések legfőbb célpontja a török infrastruktúra volt, ugyanis „*Törökországban az anyag ritka és értékes, az embereket kevesebbre becsülték, mint a felszerelést. A mi szerepünk nem a török hadseregnek, hanem anyagainak elpusztítása volt. Egy török híd, vagy sín, gépezet, vagy ágyú, vagy robbanószer elpusztítása nagyobb hasznunkra vált, mint egy töröknek a halála.*” [7; 215. o.]

Az állandó támadások a veszteségek mellett szellemileg és fizikailag is kimerítették a folyamatos készültségben levő török katonákat. A következő idézet jól szemlélteti, hogy az arabok a nyomtatott sajtó és a propaganda tudatos alkalmazásával hogyan ásták alá ellenségük morálját: „...*Szálehet és a többi főnököket elküldtem, hogy népük körében terjesszenek nagyszabású híreket, mennyien vagyunk és hogy mi vagyunk Feiszal seregének felderítői, s újhholdkor támadással akarjuk bevenni Ammant. Ettől a mesétől féltek a törökök; e felől képzelődtek; ettől a csapástól rettegtek. Óvatosan lovas csapatokat tóltak [sic!] előre Muaggarig és megerősítve látták a falusiak vad történeteit, mert a dombtető tele volt szórva üres húskonzervdobozokkal, a völgyajtókat pedig hatalmas autók mély keréknyomai szegdelték össze. Rengeteg nyom volt errefelé! Ez az ijedelem megakasztotta őket és egy hétig mozdulni sem mertek: s mindezt vértelen áron értük el.*” [23; 301. o.]²⁹ A félrevezetés, a dezinformáció alkalmazása mellett a terület lakossága a felkelőket támogatta, így azok a teljes információs fölény birtokában tervezhették műveleteiket. A hírszerző tevékenység során rengeteget jelentettek Lawrence e téren korábban szerzett komoly tapasztalatai is. [23; 338. o.]

A műveletek egyik legfontosabb célpontja a már korábban említett hedzsászi vasút és annak infrastruktúrája (állomások, hidak) voltak. [10; 156. o.] A dinamittal végrehajtott támadások célja nem a török vasúti közlekedés teljes megállítása, hanem annak akadályozása volt. A cél az volt, – Lawrence szavaival – „...*hogy hagyom a vasútvonalat, hogy éppen csak működjön, de éppen csak hogy, Medina felé, ahol Fakhri hadtestének élelmezése nekünk olcsóbb, mintha Kairóban hadifogságban volna. A vonal korlátozásának, a nélkül, hogy teljesen tönkretennénk, a legbiztosabb módja, ha a vonatokat támadjuk meg.*” [23; 54-55. o.] Akaba megszerzése után a támadások eredményeképpen szinte teljesen megbénult a Szentföld vasúti közlekedése: a felkelők 4 hónap alatt 17 mozdonyt semmisítettek meg. A pusztítás hatása jelentős volt: „*Az utazás bizonytalan és félelmetes dolog lett az ellenségre nézve. Damaszkuszban az emberek tolongtak a vonatok hátsó üléseiért, még külön fizettek is értük. A mozdonyvezetők felmondták a szolgálatot. A polgári közlekedés csaknem teljesen megszűnt [sic!] és mi Aleppóig terjesztettük ki fenyegetésünket, egyszerűen azzal, hogy hirdetményt függesztettünk ki egy éjszaka a damaszkuszi városházára, hogy ettől fogva jó arabok csak saját kockázatukra utazhatnak a szíriai vasúton. A mozdonyok elvesztése nagyon nagy baj volt a törököknek. Miután a gördülő anyag Palesztina és Hedzsász számára volt egyesítve, a mi rombolásaink nemcsak hogy lehetetlenné tették Medina tömeges kiürítését, de elkezdtek a Jeruzsálem körüli hadsereget is csipkedni, éppen akkor, mikor az angolok fenyegetése félelmetessé lett.*” [23; 54. o.]³⁰

Liddell Hart szerint a hadviselés e módja természeténél fogva közvetett megközelítésű, vagyis indirekt volt, amely tudományos számításokon alapult. Véleménye szerint Lawrence a

²⁹ A propaganda jelentőségéről lásd [32][33; 39-50. o.]

³⁰ A szinte tudományos alaposágról végrehajtott támadásokat az ún. „tulipán módszerrel” hajtották végre: 6 kilométer hosszan, méterenként 1 kg lögyapot felrobbantásával felpúposították és meggörbítették a síneket, így azok teljesen járhatatlanná váltak. Egy ilyen 600 robbanással végrehajtott támadás egy heti munkát jelentett a török műszaki csapatoknak. [23; 330-332. o.] A vasútállomások elleni támadások egyik tipikus esete volt Heza állomás elfoglalása. [23; 248. o.]

rendelkezésre álló korlátozott mennyiségű eszközöket a lehető leghatékonyabban használta fel, tudatosan a törökök kifárasztására törekedve. [31; 287. o.] Lawrence jól tudta, hogy a végső sikerhez szükség van a brit erők támogatására is, ezért az arab erők műveleteit összehangolta a főerőkével, de azok közvetlen alárendelését nem támogatta. Véleménye szerint ugyanis „*az irreguláris háború sokkal nagyobb mértékben intellektuális, mint egy szuronyroham, sokkal kimerítőbb, mint egy rendes hadsereg kényelmes utánpótlásának engedelmségében való szolgálat. A guerilláknak szabad munkateret kell engedni az irreguláris háborúban...*” [7; 403. o.]

A hetedik pillér: kombinált műveletek

„*A szeptember 18-i szíriai hadjárat talán a tudományosan legtekélyesebb volt az egész angol történelemben, olyan hadjárat, amelyben az erőnek volt a legkisebb s a gondolkodásnak a legnagyobb szerepe.*” [23; 318. o.]

A Török Birodalom közeli-keleti uralmának összeomlása Damaszkusz elfoglalásakor vált nyilvánvalóvá. Fontos hangsúlyozni, hogy a sikert az Allenby vezette brit reguláris erők csikarták ki az 1918 szeptemberében indított offenzívájukkal, de a támadás sikeréhez jelentős mértékben hozzájárultak az arab felkelők is. A hadjárat során a térség brit katonai parancsnoka felismerte az arabokban rejlő képességeket és képes volt az irreguláris erőket integrálni saját stratégiai elképzelésébe: az arab erők célja „*...szerinte erkölcsi hatás volt, pszichológiai, elhatározó erő; hogy az ellenséges főparancsnokságot lekösse a Jordánon túli fronton.*” [23; 259. o.][34; 44. o.] Az antant támadás jobbszárnyán tevékenykedő és gyakorlatilag szabad kezet kapó arab tevécs csapatok komolyan gyengítették a törökök ellátási rendszerét, így indirekt módon segítették elő a műveletek sikeres befejezését. A török főerőkkel küzdő britek, vagyis a „*rendszeres háború tapogatózó előrehaladása*” és a barátságos területeken tevékenykedő felkelők „*biztos hadmozdulatainak*” együttes alkalmazása Allenby komoly hadvezéri teljesítményét mutatta.

A tevécs harcoló arabok rugalmasságát mutatja, hogy képesek voltak rövid idő alatt kombinálni a nomád sivatagi katonai hagyományokat a modern háború új eszközeivel. [34; 44. o.] Ebben kulcsszerepet játszottak a brit katonai tanácsadók, köztük Lawrence is: felismerte a páncélgépkocsikban és a légierőben rejlő lehetőségeket, és minden nehézség ellenére igyekezett a rendelkezésre álló eszközöket együttesen alkalmazni, így egyesítve az arab tevécs mozgékonyágában, valamint a páncélgépkocsik, és a repülő tüzerejében rejlő hatásokat. [24; 268. o.] A modern haditechnikai eszközök kulcsszerepet kaptak a felderítésben, valamint a hírközlésben is. Ez az összefegyvernemi és összhaderőnemi alkalmazás később beépült a különleges erők módszereibe is. [4; 51-52. o.]³¹

Fontos megjegyezni, hogy a gyökeresen különböző felfogású erők együttes alkalmazása nem minden esetben volt zökkenőmentes. A brit tiszték jelentős része idegenkedett a fegyelmetlen arab erőktől. Fromkin leírta, hogy az amerikai külügyminisztérium kairói képviselője 1917 végén azt jelentette Washingtonba, hogy az 1000 beduinból és 2500 egykori török hadifogolyból álló arab erők képtelenek fegyelmetlen csapatok benyomását, valós fegyveres erő képét kelteni, és ez csalódottságot okozott brit szövetségesei körében. [8; 312. o.] Az is tanulságos, hogy a reguláris brit haderő tisztjeként az irreguláris arabok között szolgáló Lawrence leírásában miként vélekedik a rendezett reguláris erők jelentőségéről –

³¹ Későbbi megjelenését lásd a második világháborúban a brit Long Range Desert Group-ok és az SAS bevetésében.

érdekes módon ez a narratíva az ellenség oldalán harcoló német katonák teljesítményét ismerte el.³²

AZ ARAB FELKELÉS HADELMÉLETE

A bölcsesség hét pillére című alkotás hadtudományi szempontból legfontosabb része a XXXIII. fejezet, melyben Lawrence megírta az arab felkelés hadelméletét. [7; 206-219. o.] A szerző jól ismerte Napóleon, Hannibál és Belizár hadjáratait, valamint Xenophón, Clausewitz, Jomini, Mahan és Foch hadelméletét, és hasonlóan a klasszikusokhoz, ő is próbált egyensúlyt találni a háború elmélete és gyakorlata, azaz – szavaival élve – „könyvtudásom és cselekvéseim között.” [7; 206. o.] Lawrence Abu Markhában 10 napig, 1917. március 15. és 25. között betegen feküdt egy sátorban, mely idő alatt végiggondolta és összegezte a hadjárat tervét és elméletét. Rájött arra, hogy Vedzs elfoglalása után a medinai török helyőrség már nem jelent valós veszélyt a felkelésre, és így az araboknak lehetősége nyílt új feladatokra koncentrálni.

A felkelés kapcsán talán az egyik legfontosabb megállapítása az volt, hogy azt nem lehet a hagyományos háborúhoz hasonlóan megvívni. A modern, azaz a franciák és a németek által vívott háborúban „két egymással összeférhetetlen ideológiát valló nemzet ezeket rábízta az erőszak tanúbizonyságára.” [7; 210. o.] Ezzel szemben az arabok harcának célja „...földrajzi: ki akarják szorítani [vagyis nem megsemmisíteni! – a szerző] a törököt Ázsia minden arabul beszélő országából.” [7; 211. o.] Ebből következően a módszerük is más, mert sokkal komplexebb az akaratérvényesítés eszköztára, mint a Foch-féle háborúban, ahol az ellenséges fegyveres erő fizikai megsemmisítése a lényeg.

A háború elemeit vizsgálva Lawrence három fontos tényezőt vett számba: a dolgok algebrai, az életek biológiai és az eszmék pszichológiai elemét. Az algebrai elem jelentette számára az igazi tudományt, melyben az emberektől független és ismert tények (a tér, az idő, a földrajzi és éghajlati viszonyok, a hadszíntér sajátosságai és az alkalmazott fegyverek) jelentek meg. A harcoló erők különbözőségét is ezekből a tényezőkből vezette le Lawrence: „A hadseregek olyanok, mint a növények, mozdíthatatlanok, legyökerezettek, hosszú szárazon táplálkozók. Mi lehetünk valami légnemű dolog, arrafelé szállunk, ahova akarunk...” [7; 213. o.] A török hadsereget jól ismerő egykori brit hírszerző kiszámolta, hogy a törököknek minimum 600.000 emberre lenne szükségük a teljes hadszíntér biztos kézben tartásához, de ez számukra megoldhatatlan feladat volt. Az algebrai tényezőket vizsgálva Lawrence megállapította, hogy a törökökkel szemben a felkelők előnye egyértelmű és döntő: „Ha számbavesszük nyersanyagjainkat és jól bánunk velük, akkor az éghajlat, vasút, sivatag és technikai fegyverek is a mi érdekeinket szolgálhatják. A törökök ostobák, a mögöttük álló németek dogmatikusak. Ők azt hiszik, hogy a lázadás tökéletesen olyan, mint a háború és a háború analógiájára akarnak vele elbánni. Az analógia az emberi dolgokban mindenképpen szélhámosság és a lázadás elleni háború bajos és lassú menetű, mint mikor valaki késsel akarná enni a levest.” [7; 214. o.]

A háború biológiai elemét tekintve annak lényegét a parancsnokságban látta Lawrence. Mivel az ember érző és sokszor illogikus lény, ez a terület számokkal kifejezhetetlen. A

³² „Csak a német különítmények jelentettek kivételt; és először lettem itt büszke az ellenségre, amely megölte a testvéreimet. Háromezer kilométerre hazulról, reménység és vezetők nélkül, olyan retentő helyzetben, amely a legbátrabbak idegeit is tönkretette: s osztagaik mégis összetartottak, szilárd harcrendben, úgy haladtak át a török hadsereg roncsain és az arabokon, mint egy-egy csatahajó, némán, fölemelt fővel. Ha megtámadták őket, megálltak, állást vettek föl és rendben tüzeltek. Nem kapkodtak, nem siránkoztak, nem haboztak. Ragyogóak voltak.” [23; 378. o.]

parancsnok személyének fontossága abban rejlik, hogy a taktika megtanulható 9/10-e mellett a maradék 1/10 részre milyen ráhatást tud gyakorolni. Az itt jelentkező véletlent, mint a hadtudományi gondolkodás mindig visszatérő elemét Lawrence kifejező hasonlattal írta le: „*olyan, mint a tó fölött elsikló jégmadár*”. [7; 215. o.] A hadviselőket összehasonlítva kijelentette, hogy az ember az araboknál nagyobb fontossággal bírt, mint a törököknél, ugyanis – ahogyan írta – „*a mi embereink irregulárisak voltak, tehát nem formációk, hanem egyének. Egy ember halála, mint vízbe dobott kavics, talán csak kis lyukat csinál, de a gyász körei gyűrűznek ki belőle. Mi nem bírhattuk ki az emberekben való veszteséget.*” [7; 215. o.] A biológiai elem vizsgálatát azzal zárta, hogy a felkelés indirekt elemeit hangsúlyozta: kiemelte az infrastruktúra – különösen a hedzsászi vasút – elleni támadásokat, és azt, hogy az arab erőknek láthatatlannak és megfoghatatlannak kell lenniük a törökök elleni harcban, vagyis soha sem szabad célpontot nyújtani az ellenségnek.³³

A pszichológiai elem, vagyis a diathetika (megtévesztés) fogalmát Xenophóntól vette át Lawrence. Nagy Kürosz példáját idézve indokolta meg a propaganda, vagyis az indirekt eszközök egyikének fontosságát az arab felkelés számára, mely hatott mind az arabokra, mind pedig a törökökre. A saját csapatok szellemének harcra állítása véleménye szerint legalább olyan fontos, mint a test felkészítése, ezért azt is gondosan és tervszerűen kell végrehajtani. Kiemelte, hogy „*irányítani kell az ellenség lelkét is, már amennyire hozzá tudunk férközni, aztán a nemzetnek azokat a szellemeit, amelyek a tűzvonal mögött támogatnak minket, miután a harc több mint fele itt, a hátszágban folyik le; aztán az ellenséges nemzet szelleme a döntésre vár, a semlegeseké mint szemlélő szerepel: kör kör után szélesedik ki*” [7; 217. o.] – vagyis a pszichológiai hatást ki kell terjeszteni az ellenségre, valamint a hadszíntéren és az ellenséges hátszágban élő lakosságra is. A pszichológiai nyomásgyakorlás eszközei közül a nyomtatott sajtót és az új közlekedési eszközöket látta leghasznosabbnak az irreguláris erők számára. Számukra a direkt összecsapások, az ütközetek és csaták hibát jelentettek, ugyanis „*...Arábiában a kiterjedés többet jelent, mint az erőszak, a tér nagyobb, mint a hadseregek hatalma.*” [7; 218. o.]

Elmélkedését a következőkkel összegezte: a harcra kész és képes felkelők számára adott egy megtámadhatatlan bázis, egy megtévesztett és képességei határain messze túlnyúló ellenség, valamint a hadszíntér felkelőkkel együttműködő, azokat segítő és támogató lakossága, így „*a végső győzelem bizonyosnak látszott, ha a háború elég soká tart, hogy kihasználhassuk.*” [7; 219. o.]

„A HÁZ MEGÉPÜL” – ÖSSZEGZÉS

Damaszkusz 1918. október 1-jén került az antanthatalmak kezébe és ezzel az arab felkelés elérte az egyik legfontosabb célját. A város bevétele után egy hónappal Törökország kapitulált és hamarosan megkezdődtek az első világháborút lezáró béketárgyalások is. A tárgyalások során azonban az arab követelések nem teljesültek, viszont az 1916-os Sykes-Picot egyezménynek megfelelően a térséget felosztották Franciaország és Nagy-Britannia között.

Az arabok felkelése volt az első világháború egyetlen sikeres irreguláris küzdelme. A lázadás sikerének hátterében két fontos tényezőt azonosíthatunk. Elsőként Nagy-Britannia, vagyis egy nagyhatalom támogatását kell említeni, mely nélkül a felkelők nem rendelkeztek volna elegendő hadianyaggal és egyéb, a harchoz szükséges támogatással. Másodszor Thomas Edward Lawrence szerepét kell kiemelni, aki kezdetben összekötő tisztként, később katonai vezetőként nagy szerepet játszott abban, hogy az arabokat a britek valós hadviselőnek

³³ „*A mi frontunkon nem egy töröknek nem volt alkalmja az egész háború alatt ránk löni és sohasem voltunk defenzívában, hacsak nem véletlenül, vagy valami véletlen hiba folytán.*” [7; 216. o.]

tekintették, így direkt és indirekt módon is hozzájárultak az irreguláris harcok sikeréhez. Lawrence meggyőződéssel hitt a felkelés sikerében és hitt abban is, hogy a fegyveres küzdelemnek a bevett szokásoktól eltérő módjának is létezik hadelmélete.

Az arab felkelés szerepének értékelése kettősséget mutatott a harcok idején és azok elmúltával is. Fontos kiemelni, hogy az arab felkelésről csupán Lawrence tollából vannak forrásaink, melynek hitelességét – a korábban említett problémák miatt – néhányan fenntartásokkal fogadják. A felkelőkről az Arab Bulletin 52. számában, 1917. május 31-én Hogarth azt írta, hogy egyelőre nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, gerillák maradtak, de azoknak sem a legjobbak. A britek számára csupán azért hasznosak, mert képesek megtartani a korábban birtokba vett helyeket. [8; 223. o.] Ez a vélemény Akaba bevétele után természetesen módosult, de még 1918-ban is arról számolt be az Arab Bureau, hogy a felkelők 90%-a csupán rabló, és sikereiket akkor érték el, amikor a brit főerők támadása is megindult a térségben. Ezzel szemben egy legendás brit hírszerző, Richard Meinertzhagen ezredes azon a véleményen volt, hogy a Lawrence vezette hadjárat a Jordán nyugati partján komoly segítséget jelentett a britek számára. A háború után a diplomata Mark Sykes szerint az arabok valódi haszna abban rejlett, hogy jelentős török erőket kötöttek le. Otto Liman von Sanders német tábornok, aki a térségben állomásozó török erők parancsnoka volt 1918-ban, pedig arról számolt be, hogy az arab irregulárisok súlyos zavarokat okoztak a törökök visszavonulása során. [8; 328. o.]

A közelmúltban Walter Laqueur fogalmazott meg kritikát, mely szerint a törökök nem az arabok, hanem a brit előretörés miatt vonták ki erőiket a Szuezi-csatorna előteréből, hogy elkerüljék csapataik bekerítését. Megjegyezte azt is, hogy Lawrence gerilla doktrínája, mely szerint a hadjáratokat nyílt ütközetek és csaták nélkül is meg lehet nyerni, nem volt valójában kipróbálva. [10; 156. o.] Ezzel szemben David Murphy szerint tisztán katonai szemmel nézve, Lawrence jelentős szerepet játszott az első világháború közel-keleti harcaiban. Katonai vezetőként képes volt az elméletét gyakorlattá formálni, tudását és tapasztalatait a katonai műveletek sikerének érdekében felhasználni. [4; 51. o.] Murphy azonban felhívta a figyelmet arra is, hogy az arab felkelés hadelmélete csak bizonyos időben és kontextusban értelmezhető, vagyis a modern kor műveleteire sablonként nem alkalmazható – ez már csak azért is megfontolandó, mert Lawrence a felkelők oldalán harcolva írta meg teóriáját. [4; 53. o.]

De azt is el kell fogadni, hogy az első világszerte ismert gerilla példája bizonyítja, hogy akár egy egyszerű tiszt is képes befolyásolni egy hadjárat eseményeinek menetét, amennyiben rátermett, felkészült és tetterős. Ezért állítja Murphy, hogy napjaink felkelés elleni műveleteinek sikeréhez komolyan hozzájárulhat *A bölcsesség hét pillérében* megfogalmazott hadelmélet. Ezt bizonyítja az is, hogy Lawrence életművére David Kilcullen és Rory Stewart is hivatkozott. [4; 59. o.]

Thomas Edward Lawrence az irreguláris harcok elméleti szakíróihoz hasonlóan a korábbi gerillaszerzők munkáiból építette fel teóriáját. A világhírűvé vált brit katona narrációja ismertté vált, és így példát mutatott a későbbi korok gerilláinak, partizánjainak és felkelőinek is. *A bölcsesség hét pillére* terjedelmes alkotás, de az arab felkelés hadelméletét Lawrence képes volt 50 szóban is összefoglalni: „*A mobilitás, a biztonság (annak formájában, hogy ne adjunk célpontokat az ellenségnek), az időzítés és a doktrína (az az idea, hogy minden tényező kedvezővé válhat) biztosításával a győzelem a felkelők kezében marad, mivel az algebrai tényezők döntenek végül, melyek ellen teljesen hiába küzd az eszközök tökéletessége és a szellem teljessége.*” [35]

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] BAUCSEK R.: A gerilla jelenség. In: KOVÁCS B.; MATEVOSYAN, H. (szerk.): Politikai krízisek Európa peremén: a Kaukázustól a Brit-szigetekig; Magyar Napló 2014. 81-91. o.

- [2] BÉKÉS M.: A gerilla-hadviselésről; Kommentár XI. 4. (2016) 3-32. o.
- [3] GWINN, R. P.: Lawrence of Arabia. In: GOETZ, P. W. (ed. in chief); MCHENRY, Robert (ed.): The New Encyclopaedia Britannica. Vol. 7. 15th ed.; University of Chicago Press 1991. 206-207.o.
- [4] MURPHY, D.: Lawrence of Arabia; Osprey Publishing 2011.
- [5] PARAGI B.: Arábiai Lawrence. A 20. század egyik legvitatottabb kalandora; Rubicon, XX. 9. (2009) 52-59. o.
- [6] SOMOGYI J.: Arábia koronázatlan királya: T[homas]E[dward] Lawrence ezredes; Történetírás III. 2. (1939) 65-74. o.
- [7] LAWRENCE, T. E.: A bölcsesség hét pillére. I. kötet; Révai 1935.
- [8] FROMKIN, D.: A Peace to End All Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East; Henry Holt and Company 2001.
- [9] MURPHY, D.: The Arab Revolt 1916-1918. Lawrence sets Arabia ablaze; Osprey Publishing 2008.
- [10] LAQUEUR, W.: Guerrilla Warfare: a Historical and Critical Study; Transaction Publishers 2009.
- [11] LIDDELL HART, B. H.: Stratégia; Európa Könyvkiadó 2002.
- [12] FÖRSTER, S.: A globalizált háború. In: BURGDORFF, S.; WIEGREFE, K. (szerk.): Az első világháború. A 20. század öskatasztrófája; Napvilág Kiadó 2010. 185-194. o.
- [13] Biblia. A Szent István Társulat Szentírás-Bizottságának fordítása. <http://szentiras.hu/SZIT> (letöltve: 2017. április 12.)
- [14] CZANIK P.: A Példabeszédek Könyvének magyarázata. <http://152.66.64.20/gergo/biblia/jbooks/Peld.%201.htm> (letöltve: 2017. április 21.)
- [15] THORDAY A.: Az emberi bölcsességtől Isten bölcsességéig. https://users.itk.ppk.hu/~thorday/attila/bevezetes_a_bolcsesseg_irasokba.pdf (letöltve: 2016. június 13.)
- [16] PASSUTH L.: Edward Thomas Lawrence emlékezete; Nyugat XXVIII. 7. (1935) 25-27. o.
- [17] BECKETT, I. F.: Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies. Guerrillas and their opponents since 1750; Routledge 2004.
- [18] HORVÁTH T.: Lawrence, a szertelen akarás gyáva hőse; Napkelet XIII. 12. (1935) 822-824. o.
- [19] FEJTŐ F.: A négylelkű ember. Lawrence: A bölcsesség hét pillére (Schöpflin Aladár fordítása); Nyugat XXIX. 1. (1936) 78-81. o.
- [20] LAWRENCE, T. E.: Lázadás a sivatagban; Új Géniusz Kiadó [1990.]
- [21] BLACK, J.: Edmund Allenby. In: ROBERTS, A. (szerk.): A hadviselés művészete. Nagy hadvezérek az újkorban; Kossuth Kiadó 2010. 268-275. o.
- [22] GALÁNTAI J.: Az I. világháború; Korona Kiadó 2000.
- [23] LAWRENCE, T. E.: A bölcsesség hét pillére. II. kötet; Révai 1935.
- [24] ASPREY, R. B.: War in the Shadows. The Guerrilla in History. Vol. 1.; Doubleday & Co. 1975.

- [25] ANDÓ G.: Az igazi Közel-Kelet. Dicső múlt és kaotikus jelen: a szír vasutak; Indóház VIII. 6. (2012) 46-51. o.
- [26] NAGY M. M.: Boldog békeidők haditengerészei. A k.u.k. hadiflotta utazástörténete; Kornétás Kiadó 2003.
- [27] NAGY M. M.: A magyar hadiutazás története; Zrínyi Kiadó 2009.
- [28] NAGY M. M.: Világjáró magyar katonák. Arcok és képek a magyar katonai utazások történetéből. (Magyar hadiutazók II.); Zrínyi Kiadó 2007.
- [29] ANDÓ G.; SZIRMAI G.: Magyar vasútüzem a Közel-Keleten. Arábiai Lawrence és az elfeledett első világháborús katonai misszió; Indóház IX. 8. (2013) 38-43. o.
- [30] BAKOS, Cs. A.; JOBBÁGY, Z.: Explaining the Evolutionary Dynamics of an Insurgency: T. E. Lawrence and the Art of Tribal Warfare; AARMS 14. 1. (2015) 91-99. o.
- [31] LIDDELL HART, B. H.: Stratégia; Európa Könyvkiadó 2002.
- [32] SZAK A.: Media Influence and Reception Analyses; Hadtudományi Szemle VII. 1. (2014) 152-157. o.
- [33] SZAK A.: Társadalmi kommunikáció; Nemzeti Közszerzői Egyetem 2012.
- [34] GANN, L. H.: Guerrillas in History; Hoover Institution Press 1971.
- [35] LAWRENCE, T.E.: Guerrilla Warfare. Az Encyclopædia Britannica 1929-es 14. kiadásához írt szócikk. <https://www.britannica.com/topic/T-E-Lawrence-on-guerrilla-warfare-1984900> (letöltve: 2017. március 13.)